

на формувальному етапі. Відповідно, показники середнього і початкового рівнів знизились. Якщо на констатувальному етапі експерименту середній рівень становив 34,98%, то на формувальному – 15,64%. Відповідно, початковий рівень знизився з 33,33% до 6,17% (15 школярів). Слід зазначити, що деякі позитивні зміни були відзначені і в контрольній групі. Так, кількість учнів з початковим та середнім рівнем знизилась (з 32,92% до 27,5%) та з 35,39% до 34,9% відповідно, збільшилась кількість молодших школярів достатнього (з 20,58% до 23,05%) та високого (з 11,11% до 14,4%) рівнів. За допомогою поєднання кількісних і якісних методів діагностування було статистично доведено, що результати змін у сформованості толерантності молодших школярів експериментального класу залежать від впровадженої методики виховання толерантності молодших школярів в умовах полікультурного освітнього простору, що було підтверджено отриманими даними. Вплив цієї методики досягає своєї мети – змінює поведінку дітей з інтолерантної на толерантну.

Висновки. У статті висвітлені результати дослідно-експериментальної роботи з проблеми виховання толерантності молодших школярів в умовах полікультурного освітнього простору.

Література

1. Асмолов А.Г. Толерантность: от утопии – к реальности / А.Г. Асмолов // На пути к толерантному сознанию. – М. : Смысл, 2000. – 255 с.
2. Кыверялг А.А. Методы педагогического исследования / А.А. Кыверялг. – М. : Наука, 1979. – 584 с.
3. Матієнко О.С. Виховання толерантності у старшокласників середніх загальноосвітніх ліцеїв Франції : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук / О.С. Матієнко. – К., 2006. – 17 с.
4. Погодина А.А. Подготовка будущих педагогов к воспитанию толерантности у школьников : дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 / А.А. Погодина. – Ярославль, 2006. – 281 с.
5. Юр Г.О. Математична обробка табличних даних : навчально-методичний посібник / Г.О. Юр. – Краматорськ : КЕГІ, 2002. – 80 с.

ПОГРОМСЬКА Г.І.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА ІЗ СІМ'ЄЮ ЯК ПРЕВЕНЦІЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ

Протягом тривалого часу сім'я була й лишається соціальним фундаментом суспільства, головним осередком соціалізації особистості. Разом з тим у житті кожної родини виникають складні й суперечливі моменти, викликані як внутрішніми, так і зовнішніми факторами, коли вона потребує соціально-педагогічної допомоги, підтримки та піклування. Особливо це стосується сімей, де є діти підліткового віку, оскільки саме вони через вікові особливості найбільш чутливо реагують на сімейні та суспільні негаразди, а невирішені проблеми, напружена психологічна атмосфера в родині, педагогічна некомпетентність і просто не увага батьків призводять до протесту, який дуже часто виявляється через девіантну поведінку. На цьо-

му фоні особливої актуальності набуває соціально-педагогічна робота з сім'єю з метою превенції девіантної поведінки дітей та підлітків.

Коло питань, стосовно соціально-педагогічної роботи з різними категоріями сімей, соціальної профілактики та реабілітації, профілактики негативних явищ серед підлітків, розробки та впровадження моделей соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю доволі широко висвітлюється в працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Їм, зокрема, присвячені праці О. Безпалько, М. Галагузової, М. Євтуха, З. Зайцевої, І. Зверевої, І. Іванової, А. Капської, Л. Коваль, Г. Лактіонової, Р. Овчарової, В. Оржеховської, С. Толстоухової, І. Трубавіної, С. Хлебик, С. Харченка та ін.

Разом з тим, на нашу думку, питання стосовно соціально-педагогічної роботи з сім'єю із метою запобігання девіантній поведінці дітей і підлітків висвітлені ще недостатньо. Виходячи з цього, *мета* нашої *статті* – визначення основних напрямів соціально-педагогічної роботи із сім'єю з метою превенції девіантної поведінки дітей та підлітків.

Сім'я являє собою модель суспільства на конкретному історичному етапі розвитку, відображає його моральні та духовні особливості. Вона є джерелом росту та матеріального добробуту людей, у ній закладаються основи виховання та формування майбутньої особистості, формування шлюбно-сімейних уявлень у молоді, через неї передаються нащадкам духовні цінності історичного та культурного спадку, зберігаються особливості виховання в родині [5, с. 207].

Життєдіяльність сім'ї реалізується через основні її функції: господарсько-економічну (планування сімейного бюджету, ведення домашнього господарства, організація побуту сім'ї, організація споживчої діяльності); репродуктивну (продовження людського роду через народження дітей); комунікативну (створення сприятливого сімейного мікроклімату, організація внутрішньосімейного спілкування); виховну (передача дорослими членами сім'ї соціального досвіду дітям); рекреативну (організація вільного часу та відпочинку сім'ї, розвиток інтересів і потреб її членів); психотерапевтичну (психологічна підтримка членів сім'ї в різних життєвих ситуаціях, створення доброзичливого емоційного клімату в сім'ї з метою відновлення фізичних і психічних сил членів родини, витрачених у різних стресових ситуаціях) [1, с. 85–86].

Той факт, що протягом усього життєвого шляху особистості сім'я є найближчим мікросоціальним оточенням, яке зумовлює спосіб життя та соціальне існування людини, дає змогу розглядати сім'ю як провідний мікрофактор соціалізації особистості. Соціалізаторські функції сім'ї полягають у: забезпеченні фізичного й емоційного розвитку індивіда; формуванні статевої ідентифікації дитини; розумовому розвитку дитини та розвитку її здібностей і потенційних можливостей; забезпеченні дитині відчуття захищеності; формуванні ціннісних орієнтацій особистості; оволодінні дитиною основними соціальними нормами [1, с. 85].

Разом з тим говорити про успішність процесу соціалізації в родині можна лише в разі створення та дотримання необхідних умов, основні серед яких: ставлення до дитини як до рівної; повага до дитини, визнання її особистості; згода з дитиною, а не примушення підкорятися волі батьків; оптимістична віра в можливості дитини; справедливість та міра в заохоченнях та покараннях; створення відповідного поля можливостей для розвитку дитини; допомога дитині в задоволенні її потреб в пізнанні та самовираженні; визнання права дитини на власний вибір; створення доброзичливої атмосфери в сім'ї [5, с. 204].

На жаль, слід зазначити, що останніми роками виявляється ряд негативних тенденцій, що знижують виховний потенціал сім'ї, призводять до порушення її функцій, сприяють формуванню девіантної поведінки дітей та підлітків. До них насамперед належать: збільшення кількості сімей з низькими доходами; погіршення матеріального забезпечення дітей; посилення нервової напруженості людей, зростання кількості стресів та екстремальних ситуацій, які негативно позначаються на психологічному мікрокліматі сім'ї; формалізація стосунків дорослих членів родини з дитиною внаслідок зайнятості батьків; переважання малодітних сімей; збільшення кількості дітей, народжених поза шлюбом; домінування в багатьох сучасних сім'ях матеріальних цінностей над духовними, що сприяє виникненню в підростаючого покоління тенденції прагматизму, скнарості, зневажливого ставлення до толерантних відносин; збільшення кількості асоціальних сімей [1, с. 86].

Попри визначені негативні тенденції, у житті кожної сім'ї виникають також кризові ситуації, зумовлені змінами в природному життєвому циклі родини. Дуже часто несприятливі періоди пов'язані з віковими кризами дитини, що призводить до загострення психолого-педагогічних проблем у сім'ї. Таких криз виділяють декілька. Так, криза 3-х років викликана процесом формування головних індивідуально-психологічних якостей особистості та створення передумов для розвитку соціально-моральних якостей; криза 7–8 років пов'язана з адаптацією дитини до нового соціального статусу – статусу школяра; проте, чи не найважчою, є криза 12–17 років – періоду самоствердження та зміни відносин з батьками та світом дорослих у цілому. Підлітки потребують не лише особливої уваги, а й більшої самостійності, поваги до власної думки. Саме в цьому віці, коли емоції переважають над розумом, виникають конфлікти, що призводять до напружених відносин у родині.

У нормальній сімейній атмосфері, де існує висока координованість дій при вирішенні внутрішньосімейних проблем, взаємоповага і взаєморозуміння, дитина почуває себе рівноправною в сімейному колективі, зростає доброзичливою, гуманною, спокійною та оптимістичною, в неї формуються такі цінні соціальні якості, як доброта, взаємоповага, почуття впевненості. У таких родинях вікові кризи долаються легше завдяки значному виховному потенціалу сім'ї та авторитету батьків.

Між тим, далеко не завжди батькам вистачає витримки, педагогічного такту і просто часу вникати в проблеми дітей, замислюватися над причинами, що їх породжують. Реаліями сучасності є бажання дотриматися зовнішнього благополуччя, формального виконання батьківських обов'язків. Такий підхід призводить до вихолощення поняття батьківства, до лише матеріального рівня забезпечення життєдіяльності дитини, виключає найважливішу складову – духовну єдність з дитиною, потребу вникнути в світ її переживань та труднощів.

Байдужість батьків породжує в дітей відчуття самотності, душевний дискомфорт, змушує дитину шукати притулку в різних соціальних середовищах, що, у свою чергу, призводить до соціальної дезадаптації та виникнення різних девіацій.

Таким чином, можна виділити низку причин, пов'язаних із сім'єю дитини, які призводять до її соціальної дезадаптації:

- недостатня увага з боку батьків до дитини, її виховання, задоволення її потреб, нехтування її інтересами;
- брак у сім'ї матеріальних умов для повноцінного розвитку, життєдіяльності та виховання дитини;
- виховання дитини педагогічно некомпетентними особами (наприклад, старшими дітьми), а також особами, що мають обмежені можливості щодо педагогічного впливу на дитину (літнім людям, сусідам, знайомим тощо);
- перенесення дорослими на дитину агресії, спричиненої іншими проблемами;
- залучення дитини до конфліктів між батьками, конкуренція між ними через дитину, атмосфера емоційного напруження, взаємної неприязні;
- неадекватний стиль виховання та порушення педагогічної позиції батьків у благополучних сім'ях (гіперпротекція, гіпопротекція, емоційне нехтування дитиною тощо);
- безпосереднє залучення дитини до кримінальної діяльності, виховання її в дусі асоціальних орієнтирів;
- жорстоке поводження з дитиною, вчинення відносно неї насильницьких дій, жорстоких методів виховання;
- неприйняття вікових змін у дитині в підлітковому віці – ігнорування батьками вікових потреб підлітка, висування вимог до його поведінки та використання прийомів виховання, що не відповідають конкретному віку [2, с. 288].

Зазначені причини можуть призвести до незадоволеності фізичних і соціальних потреб дитини; формування в неї асоціальних орієнтирів і стереотипів делінквентної поведінки, загальної невихованості; педагогічної занедбаності, відставання у фізичному, психічному та культурному розвитку; посилення загальної тривожності та агресивності дитини, формування комплексу неповноцінності, заниженої самооцінки, невпевненості в собі;

низького авторитету батьків для дитини, пошуку нею зразків для наслідування поза сім'єю; пошуку дитиною захисту й підтримки в компанії однолітків або у сторонніх дорослих; бажання самоствердитися, повернути до себе увагу ризикованими, зокрема делінквентними, вчинками [2, с. 289].

Безперечно, що соціально-педагогічної підтримки з метою створення належних умов для розвитку та соціалізації дитини й усунення чинників, що призводять до соціальної дезадаптації, в першу чергу, потребують так звані “неблагополучні сім'ї”, до яких відносять:

- сім'ї, де батьки алкоголіки або наркомани ведуть аморальний спосіб життя. У таких сім'ях формування дитини спотворюється. Вона народжується слабкою, хворобливою, страждає на нервово-психічні захворювання, росте без турботи, опіки, не має найнеобхіднішого;

- сім'ї асоціальні, члени яких конфліктують з морально-правовими нормами суспільства, схильні до правопорушень;

- сім'ї конфліктні, де відбуваються постійні конфлікти між батьками, батьками і дітьми, що виявляються у сварках, суперечках, взаємних образах, грубоствах, навіть бійках. Такі відносини є результатом браку взаєморозуміння, взаємодопомоги, щирості, морально-емоційної вихованості та призводять до сімейних криз. Наслідком стає підвищена збудливість, страх, невпевненість дітей у своїх силах, а нестачу таких потрібних позитивних емоцій вони компенсують пошуком їх у вуличних компаніях, бродяжництві, вживанні алкоголю, наркотиків;

- сім'ї неповні, які виникають внаслідок розлучення, смерті одного з батьків, позбавлення батьківських прав тощо. У таких випадках дитину, зазвичай, виховує один з батьків, переважно матір, а спілкування збіднене через труднощі побутового характеру, психологічний дискомфорт;

- сім'ї, зовні благополучні, які найчастіше не привертають уваги, проте мають серйозні недоліки в сімейному вихованні через низьку педагогічну культуру та неосвіченість;

- сім'ї соціального ризику, до яких належать соціально незахищені сім'ї, які потребують соціальної допомоги та підтримки (малозабезпечені, багатодітні, з дітьми-інвалідами, батьками-інвалідами, неповні). Такі сім'ї не можуть повноцінно виконувати свої функції внаслідок складних соціальних умов.

Об'єктом впливу соціального педагога може бути дитина, дорослі члени сім'ї, або вся сім'я. Зазвичай основний зміст соціально-педагогічної роботи із сім'єю становлять забезпечення сім'ї різних видів соціального обслуговування (соціальної допомоги та соціальних послуг), реабілітаційна та профілактична робота, соціальний супровід окремих категорій сімей та соціальне інспектування неблагополучних сімей [1, с. 95]. Проте в контексті роботи з превенції соціальної дезадаптації дітей та підлітків, запобігання девіантній та делінквентній поведінці на перший план виходить профілактична робота із сім'єю.

Цей вид роботи спрямований на попередження неконструктивної взаємодії між членами сім'ї, різних форм насильства, помилок у сімейному вихованні, формування різних видів хімічної залежності у членів сім'ї, виявлення потенційно неблагополучних сімей.

Первинна профілактика більшою мірою має інформаційний характер. У сфері роботи з батьками вона спрямована на надання знань стосовно широкого кола питань: значення особистого прикладу й авторитету у вихованні дітей; відносин різних поколінь у сім'ї, методів педагогічного впливу та формування позитивних відносин між дітьми та дорослими; виховання дітей у сім'ї з урахуванням їх віку та статі; правил організації розпорядку дня дитини; ролі батьків в формуванні у дітей адекватного ставлення до однолітків; соціально-психологічні проблеми у вихованні "важких" підлітків; причини та наслідки дитячого алкоголізму, наркоманії, проституції тощо.

Щодо роботи з підлітками, то основна увага акцентується на наданні інформації про наслідки асоціальних дій, вживання різних видів алкогольних, наркотичних та токсичних речовин; роз'ясненні правових норм стосовно різних аспектів асоціальної поведінки; популяризації переваг здорового способу життя; формуванні навичок культурного проведення дозвілля; створенні умов для самореалізації особистості в різних видах творчої, інтелектуальної, громадської діяльності [1, с. 35].

Вторинна профілактика спрямована на запобігання загостренню негативних явищ та їх наслідків, поглибленню соціальної дезадаптації осіб, яким властива асоціальна або небезпечна поведінка. Головна ж мета третинної профілактики – запобігання рецидивам асоціальної або небезпечної поведінки серед осіб, яким така поведінка була властива раніше.

У процесі профілактичної роботи використовуються як індивідуальні, так і групові та масові форми роботи. Останні є провідними в таких напрямках, як зміцнення інституту сім'ї шляхом формування в населення розуміння сім'ї як базової цінності в житті людини; підготовка молоді до сімейного життя, відповідального батьківства; пропагування здорового способу життя серед членів сім'ї; психолого-педагогічна просвіта подружжя з питань побудови конструктивних відносин та сімейного виховання; профілактика типових причин розлучень. Серед найпоширеніших форм профілактичної роботи можна виокремити лекторії, семінари, тренінги, клуби для молодих сімей, тематичні дні, тематичні передачі на радіо та телебаченні тощо [1, с. 96].

Немаловажним у роботі з превенції соціальної дезадаптації дітей та підлітків є також надання соціально-педагогічних послуг родинам, що опинилися у складних життєвих обставинах. Головну мету цієї роботи становить сприяння розвитку різнобічних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, організація індивідуального навчального, виховного та корекційного процесів, дозвілля, спортивно-оздоровчої, художньої діяльності тощо, а також залучення до роботи різноманітних закладів, громадських організацій, зацікавлених осіб [5, с. 228].

Результатом подібної роботи є підвищення самооцінки дітей шляхом досягнення успіхів у сферах, не пов'язаних із сім'єю та навчанням; позбавлення дітей постійного перебування у негативній обстановці в сім'ї шляхом організації активного дозвілля; прищеплення навичок організації позитивного дозвілля.

У роботі з так званими “неблагополучними сім'ями” з метою попередження девіантної та делінквентної поведінки дітей та підлітків, значну роль відіграє також соціальне інспектування, метою якого є контроль соціальним педагогом чи працівником за реалізацією у сім'ї прав її членів, виявлення випадків їх порушення та умов, що цьому сприяють. Соціальне інспектування може здійснюватися спеціалістом спільно з дільничним інспектором міліції, представниками опікунської ради, працівниками кримінальної міліції у справах неповнолітніх.

Висновки. Отже, проведене дослідження дає змогу констатувати, що “незважаючи на всі труднощі й суперечності у здійсненні сім'єю виховної функції, саме родина має найбільші можливості впливу на дітей” [3, с. 3]. Виходячи з цього, профілактична робота із сім'єю як з метою підвищення рівня педагогічної компетенції батьків, покращення психологічного клімату в родині, так і з метою надання інформації про наслідки асоціальної поведінки є одним з перспективних напрямів соціально-педагогічної роботи із сім'єю з превенції девіантної поведінки дітей та підлітків. Дослідження форм і методів профілактичної роботи із сім'єю є перспективним напрямом для подальших наукових розвідок.

Література

1. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О.В. Безпалько. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 208 с.
2. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації : навч.-метод. комплекс / [автор.-упоряд.: О.В. Безпалько, І.Д. Зверева, З.П. Кияниця, В.О. Кузьмінський та ін. ; за заг. ред.: І.Д. Зверевої, Ж.В. Петрочко]. – К. : Фенікс, 2007. – 528 с.
3. Николаева В.І. Соціально-педагогічна реабілітація підлітків із сімей груп ризику в центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / В.І. Николаева. – Луганськ, 2009. – 20 с.
4. Социальная педагогика : курс лекций / [под общ.ред. М.А. Галагузовой]. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 416 с.
5. Соціальна педагогіка : підручник / [за ред. проф. А.Й. Капської]. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 488 с.

ПРОДАЙКО М.Ю.

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

Останнім часом в умовах реорганізації структури освіти особливо гостро постає питання формування зацікавленого ставлення учня до вивчення певного предмета, зокрема математики. Математика – одна з небагатьох дисциплін, яка може і повинна мати значну зацікавлену нею аудиторію, оскільки її необхідність і практичну значущість доводять фактично всі сфери нашого життя.